PROVERBJI FOLOZ

Ta' VINCENT CARUANA

IGĦIDU li l-proverbji huma l-għerf ta' missirijietna miġbur fil-qosor u mhux l-ewwel darba li tisma' xi omm tgħid xi proverbju lil uliedha jew xi wieħed xiħ igħid xi proverbju lil xi żagħżugħ biex jagħtih tagħlima jew parir. Bir-rispett kollu li jiena għandi lejn ix-xjuħ irrid hawnhekk nistqarr li l-proverbji mhux kollha huma tajbin u li xi wħud minn dawn il-proverbji ta' missirijietna huma foloz u bosta drabi ma jurux il-fatti kif tassew huma. Irrid ingħid jien li kultant proverbju jgħidlek mod u fl-esperjenza tal-ħajja ssib mod ieħor.

Hawn jiena se njier nuri l-fehma tiegħi. Ħaddieħor jista' ma jaqbilx miegħi dwar xi proverbju 'l hemm u 'l hawn, iżda jien naħseb li wieħed jaqbel miegħi fis-sustanza ta' dan l-*essay* meħud kollu f'daqqa.

Wara ħafna tħassib li qgħadt nagħmel jien sibt li l-proverbji jitqassmu fi tliet kwalitajiet. L-ewwel kwalità hija dik fejn issib proverbji tajbin u li fil-ħajja aktarx jiġri dejjem skond ma jgħidlek il-proverbju. It-tieni kwalità hija ta' dawk il-proverbji li ma jgħidux il-verità kollha; proverbji li aktarx dejjem jagħtuna tagħlima falza u jqarrqu bina minflok ma jiftħulna għajnejna. It-tielet u l-aħħar kwalità ta' proverbji huma dawk li xi minn daqqiet ikunu tajbin u xi minn daqqiet ikunu ħżiena skond iċ-ċirkustanzi differenti li fihom jiġu użati.

Biex inkun fissirt ruħi iktar ċar: hemm proverbji li huma aktarx dejjem tajbin; hemm proverbi li huma aktarx dejjem ħżiena; u hemm proverbji li huma daqqa ħżiena u daqqa tajba.

Se nibda l-ewwel biex insemmi xi proverbji li jien inqishom bħala aktarx dejjem foloz. L-ewwel proverbju li qiegħed jiġini f'moħħi hu dak li jgħidlek "Iż-żejjed bħan-nieqes". Fil-ħajja nsibu li dan rari hu l-każ. Tgħaddi differenza bejn wieħed li għandu flus iktar milli jinħtieġ biex igħix u ieħor li anqas għandu għaxja ta' lejla. L-istess, ejjew nistħajlu pajjiż fejn hemm ħafna minerali bħalma huma faħam, żejt, ħadid, eċċ., u pajjiż ieħor li m'għandux minerali. Għidli ftit, iż-żejjed huwa bħan-nieqes f'dan il-każ? Forsi xi ħadd jgħidli: "Imma bniedem li jiekol ħafna ikun qed jagħmel ħażin għal saħħtu l-istess bħal bniedem li jiekol ftit". Jiena nwieġeb li dan jista' jkun, għal-kemm dan jiddependi skond is-sistema tal-ġisem, iżda ftakru

tajjeb li jiena għidtilkom fil-bidu li dawn il-proverbji huma *aktarx dejjem foloz*; mhux dejjem foloz, iżda aktarx dejjem foloz. U għiduli, x'jiswa dak il-proverbju li għoxrin darba ssibu ħażin u darba kultant issibu tajjeb? Għalhekk jiena nibqa' nsostni li neħħi kultant xi eċċezzjoni ż-żejjed hu kważi dejjem aħjar minn-nieqes, u mhux bħan-nieqes.

Proverbju ieħor li aktarx dejjem ikun falz huwa "kull deni ħudu b'ġid". Huwa veru li kultant mid-deni jista' joħroġ il-ġid, imma dan jiġri kultant, nirripeti "kultant". Jiena f'ħajti ġie li ġrali ħafna deni li minnu ma ħariġli l-ebda ġid, iżda bqajt bid-deni mċappas ma' wiċċi. Terġa' l-proverbju fih il-kelma "kull", u jgħid "*kull* deni ħudu b'ġid". Kieku l-proverbju kien igħid "kultant id-deni ħudu b'ġid", konna naqblu miegħu għax hemm il-kelma "kultant". Forsi xi ħadd jgħidli "kieku ma ġralekx dak id-deni seta' jiġrilek deni ieħor akbar". Imma l-kelma "forsi" ma fiha ebda argument. Il-"forsi" min jafu? Ma setax flok deni ieħor ikbar ġratli xi ħaġa tajba?

Isimgħu din issa. "Pjaċir mhux mitlub nofsu mitluf". Darba jien rajt raġel jaqsam it-triq u kienet se tgħaffġu karrozza. Jien werżaqt "ar'hemm!" u ġbidtu minn driegħu lejn il-bankina. Iżda dan ir-raġel ma qallix li jien għamiltlu pjaċir bla ma talabhuli. Anzi irringrazzjani.

"Li kien il-kliem ġawhar, is-skiet aħjar minnu". Dan hu proverbju ieħor li jien qatt ma ħmiltu. Ġibu daqsxejn quddiem għajnejkom kemm ġid jista' jsir bil-kliem. It-tfal jitgħallmu bil-kliem li jisimgħu minn għand il-ġenituri, is-surmast, il-qassis, eċċ. Bir-radjo nisimgħu ħafna programmi ta' tagħlim. Hawnhekk ġà naħseb hawn min qiegħed igħid f'moħħu "bil-kliem ma jistax isir ukoll ħafna ħsara bħalma hu l-gideb, tnassis, insulti, eċċ.?" Iżda hawn wieħed irid jiftakar li l-proverbju igħid "kieku l-kliem kien ġawhar......" Jiġifieri l-proverbju jgħid li s-skiet huwa aħjar, ukoll kieku l-kliem kien ġawhar. Il-proverbju ma jgħidx li s-skiet huwa aħjar mill-kliem li jagħmel il-ħsara. Kieku konna naqblu miegħu mija fil-mija. Iżda li s-skiet huwa aħjar mill-kliem li hu ġawhar ma nistgħu qatt innizżluha.

Issa nistgħu ngħidu xi ħaġa fuq dawk il-kwalità ta' proverbji li kultant issibhom tajbin u kultant issibhom ħżiena, skond għalfejn tużahom.

Nieħdu l-ewwel proverbju minn din il-kwalità u dan jgħid "li tiżra' taħsad". Dan ifisser li jekk tagħmel il-ġid issib min

jagħmillek il-ġid, u jekk tagħmel id-deni ssib min jagħmillek id-deni. Iżda fid-dinja hawn bosta nies illi wara li tagħmlilhom il-ġid ipattuhulek b'xi azzjoni ħażina. Hawn ukoll nies li jibqgħu jafuhulek.

Proverbju ieħor hu dan "kelb jinbaħ ma jigdimx", u jfisser li bniedem li jagħmel ħafna storbju u għajat aktarx issibu li ma għandux qalbu ħażina. Jista' jkun hekk u jista' ma jkunx. Hawn min igħajjat u ma jpattihilekx; hawn min igħajjat u jpattihielek.

Nisimgħu wkoll li "bil-kelma t-tajba toħroġ il-far mit-toqba". Dan ifisser li meta bniedem trid tipprova ġġiegħlu jagħmel xi ħaġa li trid int, m'għandekx tieħdu bil-herra u bil-goff, iżda għandek tieħdu bil-ħlewwa u bit-tattika. Iżda jien ġie li sibt nies li meta toħodhom bil-ħlewwa jaħsbu li int qiegħed tibża' minnhom u allura iktar ikasbruk, fil-waqt li meta tiqfilhom iebes igħidu "dan mhux ta' min iħabbat rasu miegħu", u tarahom iċedulek dak li trid. Min-naħa l-oħra hemm ukoll min iktar ma żżommlu iebes iktar jippika miegħek, u jekk toffrilu l-id tal-ħbiberija jaqdik bil-qalb. Għalhekk dan il-proverbju ġie li jirnexxi u ġie li ma jirnexxix skond il-karattru tal-bniedem li miegħu jkollok x'taqsam.

Igħidu wkoll "l-iskarpan b'żarbun imqatta' ". Dan ifisser ukoll li, ngħidu aħna, tara kok li dejjem jaħdem fil-ħelu u għalhekk jiddejjaq jiekol dejjem il-ħelu. Iżda jien naf ukoll min hu ħajjat u jilbislek l-aħjar ilbies, jew min hu mastrudaxxa u għandu f'daru l-isbaħ għamara. Għalhekk l-iskarpan jista' jkollu żarbun imqatta' jekk jinzerta ma jħabbilx rasu, iżda jekk ikun wieħed li jagħti każ tarah jitfagħlek f'saqajh l-isbaħ żarbun.

Fost il-proverbji li kultant tajbin u kultant ħżiena, jien jirnexxieli nsib saħansitra proverbji li huma kontra xulxin; proverbju igħid ħaġa kontra dak li jgħid proverbju ieħor.

Mela nkompli biex nagħti eżempji ta' proverbji minn dawn li jwaqqgħu lil xulxin. Wieħed minnhom igħid "skond iz-zokk il-fergħa". Kif tafu, dan il-proverbju jfisser mhux biss għaxxtieli u s-siġar, iżda jfisser ukoll għall-bnedmin. U hawn hu l-iżball. Hadd ma jista' jmieri li minn ġenituri tajbin ġie li ħarġu tfal ħżiena, u hekk ukoll minn ġenituri ħżiena ġie li ħarġu tfal tajba. Tant hu hekk li għandna proverbju ieħor li jgħid "millward joħroġ ix-xewk u mix-xewk joħroġ il-ward". Dawn iż-żewġ proverbji jwaqqgħu lil xulxin. Ta' l-ewwel jgħid li t-tfal joħorġu bħall-ġenituri; tat-tieni jgħid il-kuntrarju.

Huwa veru li hemm każi wkoll fejn ġenituri ħżiena kellhom

tfal ħżiena bħalhom u ġenituri tajba kellhom tfal tajba bħalhom. Iżda dan ma jiġrix dejjem. Daqqa iva u daqqa le. Hija ħaġa li jafha kulħadd li bosta drabi l-aħwa stess ma jkunux jaqblu fl-imġiba tagħhom. Mela dan il-proverbju daqqa jorbot u daqqa ma jorbotx.

Żewġ proverbji oħra li jmieru lil xulxin huma dawn. Wieħed igħid "aħjar għasfur f'idek minn mija fis-sigra" u l-ieħor igħid "aħjar ħabib fis-suq minn mitt skud fis-senduq". Jiġifieri l-ewwel wieħed igħidlek li aħjar x'għandek issa milli x'jista' jkollok iktar 'il quddiem. It-tieni wieħed igħidlek biex ma tħarisx lejn li għandek issa iżda lejn dawk il-mezzi li bihom 'il quddiem jista' jkollok iżjed.

Par ieħor li jwaqqgħu lil xulxin huma "kull tajra tifraħ b'rixha" u "kulħadd ixomm tfuħ il-borma ta' ġaru". L-ewwel wieħed igħidlek li n-nies jifirħu b'dak li hu tagħhom. It-tieni jgħidlek li n-nies jifirħu b'dak li hu ta' ħaddieħor.

Dawn huma wkoll żewġ proverbji miġġildin. "Min jorqod ma jaqbadx ħut" u "il-qattusa għaġġelija tagħmel 'l uliedha għomja". Ta' l-ewwel iġiegħlek tgħaġġel; l-ieħor igħidlek biex ma tgħaġġilx Hekk ukoll għandna "min jiddawwar ma jilħaqx" u "bil-mod tasal kmieni", u dawn qishom tewmin mat-tnejn l-oħra li għadna kif semmejna.

Għandna wkoll dawn it-tnejn : "ħmura ta' fil-għaxija, lesti ż-żwiemel għat-tiġrija" u l-ieħor, "mewt u xita Alla jaf meta". Dan ta' l-aħħar igħidlek li ħadd ma jista' jbassar it-temp minn qabel, fil-waqt li l-proverbju ta' qablu jiżżattat biex igħidilna x'temp ġej għada.

U dawn it-tnejn li ġejjin fihom tassew daħka. Wieħed hu "aħseb il-ħażin biex it-tajjeb ma jonqosx". L-ieħor hu "ħażin hu min jaħseb ħażin". M'hemmx bżonn nagħmel kummenti fuq dawn it-tnejn.

Hemm ukoll dawn it-tnejn : "xemx li ma ssaħħanx aħjar il-bard minnha" u "mill-mitluf tieħu li tista' ".

Fl-aħħarnett nasal biex insemmi dik il-kwalità ta' proverbji li huma kważi dejjem tajbin. Fost dawn insemmi l-ftit li ġejjin : "Aħjar mitt għadu li taf bihom minn ħabib falz". "Mis-saba' tieħu l-id". "Għal ħabba bżar tilef il-borma". "Arfa' u sorr għal meta tiġi bżonn". "Il-kelb il-mismut kull ilma jaħsbu misħun". Dawn il-proverbji u oħrajn huma kważi dejjem tajbin. Nirripeti, kważi dejjem tajbin.

Dan kollu jurina li meta wieħed isib ruħu f'xi diffikultà qatt ma jista' jkun ċert li ser isib proverbju li jaqdih, iżda jrid iħaddem rasu huwa stess skond iċ-ċirkustanzi li jsib ruħu fihom.